

УКРАЇНА ПАРТИЗАНСЬКА. 1941—1945 рр.
ПАРТИЗАНСЬКІ ФОРМУВАННЯ
ТА ОРГАНИ КЕРІВНИЦТВА НИМИ
Науково-довідкове видання

К.: Парламентське видавництво. — 2001. — 319 с.

Поява нової праці про воєнне лихоліття — подія. Особливо, коли вона стосується радянського партизанського і підпільного руху. Пояснюється це не лише науковими і видавничими проблемами, але й намаганнями сьогодні висвітлювати діяльність останніх тільки у негативному плані.

Рецензована праця підготовлена за участю науковців Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Автори-упорядники на базі архівних документів висвітлюють історію створення партизанських формувань, що вели бойову та диверсійну діяльність в Україні й за її межами (у Польщі, Угорщині, Чехословаччині) під час Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.

Надзвичайно важливим, як на наш погляд, є положення, що міститься у передмові: “Наведені в довіднику факти і цифри, хоча часом і вимагають переосмислення і уточнення, проте переконливо свідчать, що створення системи партизанських штабів сприяло вдосконаленню і централізації керівництва збройною боротьбою в тилу німецько-фашистських військ, підвищувало його ефективність і результативність. Бойові дії партизанських з'єднань, дивізій, бригад..., особливо рейди та диверсії на ворожих комунікаціях, відіграли помітну роль у кривавій боротьбі Червоної армії з німецьким вермахтом в Україні”.

В цілому можна було б схвально відгукнутися про вихід на широкий загал (якщо можна так сказати при 500 примірниках накладу) рецензованої праці. Однак подальше знайомство з нею (при загальному позитивному враженні) викликає щонайменше здивування, більше того, окремого несприйняття. Стосується це насамперед матеріалів, вміщених у вступній статті. Якимось чином можна “не помітити” думку вже першої фрази про відвагу озброєних груп українських націоналістів (приблизно 8 тис. осіб), які “під час німецько-польської війни... вчинили ряд нападів на польські

об'єкти в Західній Україні". Далі зазначається, що "повстанцям вдалося взяти у полон понад 3,6 тис. поліцейських та вояків польської армії, захопити 1 танк, 8 літаків, 7 гармат..." тощо.

Тим самим автори, мабуть, не бажаючи того, наголошують на участі оунівців у агресії гітлерівської Німеччини проти незалежної держави. Виходячи з усього, це їм вдалося. Інша справа, до чого тут "Україна партизанська 1941—1945 рр."?

Останнє стає зрозумілим пізніше, коли, ознайомившись з вміщеними матеріалами, розумієш, що левову частку вступної статті приділено негараздам і недолікам радянського партизанського руху і, як наслідок, його неспроможності (особливо у 1941—1942 рр.) розгорнути належним чином збройну боротьбу. Поруч безапеляційне твердження: "Проголошення 30 червня 1941 р. в окупованому німцями Львові від імені Революційного проводу ОУН(Б) Акта відновлення української державності, хоч і мало чисто символічне значення, проте засвідчило серйозність намірів цієї організації та її готовність боротися до останнього за здійснення національних ідеалів на тернистому шляху до державотворення".

Впадає у вічі ще одне: про ОУН, особливо бандерівського спрямування, а пізніше й УПА, позитивно згадується при першій-ліпшій нагоді. Більше того, нерідко автори протиставляють їх радянським партизанам, показуючи перевагу одних, помилки і недоліки інших. При цьому знову і знову присутнє твердження: "Збройні сили українського руху опору... намагалися використати війну між Німеччиною і Радянським Союзом для досягнення власної політичної мети — здобуття і розбудови незалежної України. Провідна роль у цій боротьбі належала УПА і ОУН(Б)...". Вкотре наголосимо: світовий історичний досвід переконливо свідчить — ні один народ не здобув волі і свободи за участю окупантів.

Тішить те, що визнається факт: ці сили (політична і військова) були непримиримим противником радянським партизанським з'єднанням і загонам у ході їх нечувано жорстокого протистояння з німецько-фашистськими військами й окупаційними органами на загарбаній території України.

Певна тенденційність авторського допису простежується і в оцінці чисельності партизанських сил, результатів їх бойової діяльності, участі у розгортанні боротьби за межами України тощо. Але це все зникає, коли читач знайомиться власне з архівними документами, зокрема про діяльність нелегального ЦК КП(б)У, Українського штабу партизанського руху та його представництв при військових радах фронтів, партизанських формувань. Нередатовані дані і факти переконливо говорять про історичну правду.

Досить ґрунтовними у праці є і додатки, зокрема іменний покажчик. Видання ілюстроване, але не настільки, щоб ще більш поглибити розуміння розглядуваної проблеми. Доречно нагадати ще один факт: подібна праця готувалась у свій час вченими Інституту історії партії і мала побачити світ ще наприкінці 80-х років, але з різних причин цього не трапилось. І ось частина з цих матеріалів, окрім тих, що стосуються підпілля, надруковано.

Разом з тим можна вітати вихід у світ рецензованої праці. Сподіваємося, що час і людська мудрість віддасть належне кожному, у тому числі й згаданому доробку.

А. С. ЧАЙКОВСЬКИЙ (Київ)

* * *

З набуттям Україною статусу незалежної держави пожвавився інтерес науковців, працівників архівних установ, широкого читацького загалу до історичного минулого українського народу. Серед безлічі недостатньо досліджених проблем однією з важливих є історія боротьби українського народу проти німецьких окупантів у роки Другої світової та її складової Великої Вітчизняної війни. Нині, в умовах відкритого доступу до закритих за радянської доби архівних сховищ, виникла нагальна необхідність у перекладі багатьох так званих “білих плям”, зокрема і даного питання, яке є найбільш дискусійним у вітчизняній історіографії.

Саме подіям, що відбувалися за лінією фронту у тилу німецьких військ присвячена рецензована праця. Варто зауважити, що це видання підготовлене виключно на базі архівних документів з фондів радянського партизанського руху, які зберігаються у Центральному державному архіві громадських об’єднань України. Без перебільшення можна стверджувати, що ця праця є однією з перших спроб об’єктивно і неупереджено відтворити вклад українських партизанів у розгром німецьких військ.

Книга відкривається об’ємною статтею, в якій викладається ретроспектива партизанського руху в Україні. В ній наводяться основні дані про початок розгортання партизанського руху, на який покладалося завдання — відіграти роль стратегічного фактора у розгромі німецьких військ. У цьому контексті, на наш погляд, упорядникам варто було б нагадати про причини, що спонукали радянський уряд, військове і політичне керівництво СРСР вдатися до негайного створення партизанських загонів, підпільних організацій, диверсійних груп, які повинні були перешкоджати швидкому просуванню ворожих армій по радянській території. І це в той час, коли п’ятимільйонна кадрова армія, озброєна тисячами танків, літаків, гармат, поспішно відступала, а, вірніше, втікала у східному напрямку під ударами німецької армії, кидаючи напризволяще населення, озброєння, техніку, залишаючи ворогу склади з паливом, боєприпасами, продовольством тощо. Сотні тисяч червоноармійців гинули в жорстоких боях з ворожими частинами або потрапляли в полон. Усіх їх без винятку Сталін зарахував до “ворогів народу”, забувши, що саме він і його найближче оточення були винуватцями катастрофи.

Чимало уваги автори приділяють висвітленню питання про організацію партизанського руху. У книзі цілком справедливо наголошується, що, як показали перші місяці війни, “для організації широкомасштабного й ефективного партизанського руху ні партійно-радянські, ні військові органи СРСР виявилися фактично не готовими” (с. 5). Чому так трапилось і що завадило їм вжити необхідних заходів для створення партизанських загонів та розгортання їх бойової, диверсійної діяльності в перші ж місяці війни, ми довідуємося зі сторінок рецензованої праці. Як з’ясувалось, однією з вагомих причин, помилок і недоліків були політичні репресії проти фахівців “малої війни” у середині 1930-х років. Керівник компартії радянської країни Й. Сталін та його оточення, поряд з репресіями командно-політичного складу збройних сил, звинувативши у зв’язках з “ворогами народу” або у шпигунстві, знищили чи необгрунтовано засудили до тривалого ув’язнення сотні і тисяч тих, хто вважався знавцями “партизанської справи”. Саме вони опрацьовували теорію, тактику, навчали практичним навичкам партизанських дій на випадок очікуваної агресії проти СРСР з боку країн “імперіалістичного оточення”. Створені завчасно, у передвоєнні роки в прикордонних районах запаси зброї, набо-

їв, спорядження, пального були розукомплектовані. Однією з версій таких дій було побоювання Сталіна змови проти нього та радянської влади, в чому були звинувачені і знищені відомі військові воєначальники М. Тухачевський, О. Єгоров, І. Уборевич, Й. Якір, П. Дибенко та багато інших.

Отже, коли гримнула справжня небезпека для СРСР, заклики партійних, радянських і військових начальників різних рангів розгортати партизанську боротьбу — все довелося розпочинати з нуля.

Автори й упорядники рецензованої праці об'єктивно і неупереджено показують всі складнощі процесу створення партизанських загонів, розгортання ними збройної та диверсійної діяльності. У світлі нових підходів до показу історичних подій і явищ, відкинувши нав'язані ще радянською історіографією заідеологізовані стереотипи і штампи, вони аналізують офіційні документи ВКП(б)У і КП(б)У, Раднаркому УРСР і СРСР, військових органів, які без урахування складної суспільно-політичної та військової ситуації, ігноруючи елементарні вимоги підпільної боротьби, вимагали масового залучення населення до боротьби за лінією фронту. Здебільшого це призводило до негативних наслідків. Відомі численні приклади, коли чимало людей, навіть з партійно-радянського активу, переходили на бік ворога, виказували місце розташування партизанських загонів, підпільних організацій, конспіративних і явочних квартир, керівників підпільної мережі в містах і селах.

На сторінках праці розглядається діяльність Нелегального ЦК КП(б)У, Українського штабу партизанського руху (УШПР), його представництв при військових радах фронтів, а також обласних штабів партизанського руху, на які покладалися обов'язки сприяти успішному розгортанню й піднесенню партизанської боротьби у тилу німецьких військ. Зокрема стосовно діяльності УШПР зазначено, що він чимало уваги приділяв узагальненню досвіду партизанської боротьби, виробленню на його основі рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення бойових дій партизанів. Це, в свою чергу, сприяло ефективності партизанського руху, результативності збройної боротьби проти ворожих військ, про що свідчать численні документи, що виходили з надр німецьких спеціальних репресивних органів, штабів охоронних, каральних частин і з'єднань.

Читачі дістануть повну інформацію про кількість партизанських загонів і з'єднань, результати їх діяльності. Автори акцентують увагу на тому, що велика роль у розхитуванні окупаційного режиму, в підриві тилу військ противника в Україні належала агітаційно-пропагандистській та масово-політичній роботі партизанів серед населення окупованих територій, яка велась у формі розповсюдження друкованої продукції, проведення мітингів, зборів і бесід з мешканцями населених пунктів у зонах діяльності партизанів. Ця діяльність, зауважують автори, не тільки спонукала місцевих жителів до участі у заходах, спрямованих на протидію в усіх формах опору нацистській політиці в Україні, а й залучала активні сили суспільства до збройної боротьби із загарбниками.

Цікаві роздуми висловлюють автори щодо ситуації, що склалася на окупованій території, співпраці частини місцевого населення з німецькими військами, ролі Комуністичної партії у розгортанні партизанського руху опору, кількості учасників партизанського руху, мирних жителів, які їм допомагали у боротьбі з ворогом. Вперше у вітчизняній історіографії вони намагаються з'ясувати, уточнити багато питань, які за радянської доби вважались остаточно і беззастережно дослідженими, не могли піддаватись

сумніву чи недовірі, що відповідало партійно-ідеологічним принципам радянської командно-адміністративної системи.

Важливими, на наш погляд, є ті місця в рецензованій праці, де йдеться про діяльність у тилу німецьких військ Організації українських націоналістів бандерівської та мельниківської фракцій ОУН(Б) і ОУН(М), Української повстанської армії (УПА), загонів Української народної самооборони (УНО), УПА (“Поліська Січ”) — Української (народно-революційної армії (УНРА) Т. Боровця-Бульби. Саме ці формування становили збройні сили українського руху опору, які намагалися використати війну між Німеччиною і СРСР для досягнення власної політичної мети — здобуття і розбудови незалежної України. Автори наголошують, що провідна роль у цій боротьбі належала УПА і ОУН(Б), які з метою створення підпілля українського національно-визвольного руху були змушені у рамках стратегії “двофронтової” боротьби розгорнути бойові дії як проти німецької окупаційної адміністрації, так і проти радянських партизанів, вважаючи їх авангардом радянської влади, яка визнавалася ворогом української самостійності. Загони УПА мали широку підтримку місцевого населення, особливо в західноукраїнському регіоні, де перед війною здійснювалася жорстока “радянська” суспільно-політичного життя по-сталінськи.

На наш погляд, створення і діяльність ОУН та її збройного формування УПА — унікального за своєю суттю чинника, стало тією ланкою історичного процесу, яка забезпечила перманентність національно-визвольного руху українського народу за власну державність. Тому замовчувати чи ігнорувати це важливе історичне явище, як цього вимагають окремі люди — це значить загнати питання у глухий кут, що, в свою чергу, посилить конфронтацію і протистояння між тими, хто визнає Українську повстанську армію воюючою стороною в Другій світовій війні та тими, хто рішуче виступає проти.

Обстановка ідеологічного плюралізму та багатопартійності створила умови не тільки для перегляду смислового навантаження старої ідеологізованої історіографії, розвінчання тих її положень, які не відповідали правді історії, але і застосування нових підходів у висвітленні малодосліджених, замовчуваних або сфальсифікованих проблем. До таких, безумовно, належить історія ОУН і УПА, члени яких боролися за незалежну українську державу.

Рецензована праця неодмінно зацікавить дослідників партизанського руху, викладачів навчальних закладів різних рівнів, усіх, хто цікавиться історичним минулим своєї країни.

В. І. КУЧЕР (Київ)